

ALBERTO ANGELA

O ZI ÎN
ROMA
ANTICĂ
SECRETE ȘI CURIOSITĂȚI

Traducere din limba italiană de Emanuel Botezatu
Prefață de Zoe Petre

CORINT
ISTORIE

Lumea de atunci

Sub domnia lui Traian, în anul 115 d.H., Imperiul Roman a cunoscut punctul său maxim de expansiune. Perimetrul granițelor terestre depășea 10 000 de kilometri, aproape un sfert din circumferința planetei. Imperiul se întindea din Scoția de astăzi până la hotarele Iranului și din Sahara până la Marea Nordului.

Reunea populații extrem de diferite, nu doar ca obiceiuri, ci chiar și din punct de vedere fizic: de la blonzii din nordul Europei la etniile tipice Orientului Mijlociu și de la tipologiile asiatice la cele nord-africane.

Închipuiți-vă cum ar fi, astăzi, să străngeți la un loc populația din China, Statele Unite ale Americii și Rusia: Imperiul Roman avea o proporție mai mare în cadrul populației la nivel global, la momentul respectiv...

Mai mult decât atât, între hotarele imperiului se aflau medii total diferite: explorându-l de la un capăt la celălalt, am fi întâlnit mări înghețate, populate cu focuri, păduri imense de conifere, prerii, creste înzăpezite, ghețari uriași, apoi lacuri și râuri, până la însoritele plaje mediteraneene și la vulcanii Peninsulei Italice. Mergând și mai departe, pe țărmul celălalt al Mării Mediterane – *Mare Nostrum* –, am fi dat peste

nesfârșite întinderi de dune (Sahara) și chiar peste bariere de corali – cele de la Marea Roșie.

De-a lungul întregii istorii, niciun imperiu nu a cuprins între granițele sale medii atât de variate. Peste tot limba oficială era latina, peste tot se plătea în sesterți, peste tot legea era una singură, cea romană.

În mod curios, populația acestui imperiu atât de întins era relativ puțin numeroasă: abia dacă atingea 50 de milioane de locuitori, aproape populația Italiei de astăzi. Locuitorii erau risipiți într-o adevărată constelație de sătucuri, orașele, ferme agricole izolate, toate răspândite pe o suprafață uriașă, asemenea unor firimituri pe o față mare de masă, peisajul fiind întrerupt de apariția bruscă, din loc în loc, a marilor orașe.

În mod evident, toate aceste centre erau conectate între ele printr-o foarte eficientă rețea de drumuri, cu o lungime de-a dreptul incredibilă pentru noi – între 80 000 și 100 000 de kilometri. Pe unele dintre acestea oamenii circulă cu mașina chiar și în ziua de astăzi. Această rețea de drumuri este, probabil, cel mai măreț și durabil monument lăsat nouă moștenire de romani. Însă în imediata vecinătate a acestor drumuri se desfășurau încă întinderi uriașe de natură virgină, populată cu lupi, urși, cerbi, mistreți... Nouă, obișnuiți astăzi cu marile câmpuri cultivate sau, dimpotrivă, cu întinsele zone pline cu hale industriale, toată această priveliște ne-ar fi dat impresia unor nesfârșite „rezervații naturale”.

De apărarea acestei lumi se ocupau legiunile, staționate în punctele cele mai delicate ale imperiului, aflate aproape fără excepție de-a lungul granițelor sale – faimoasele *limes*. În timpul împăratului Traian, armata romană număra 150 000, poate 190 000 de oameni, încartiruiți în circa 30 de legiuni cu nume istorice, cum ar fi Legiunea XXX Ulpia Victris de pe Rin,

Legiunea II Adiutrix de pe Dunăre, XVI Flavia Firma de pe Eufrat, nu departe de frontiera cu actualul Irak.

Combatanților din legiuni li se adăuga personalul auxiliar, respectiv soldații din rândul populațiilor din provincii, care ajungeau să dubleze efectivele militare, ajungându-se la un total de 300 000 sau 400 000 de oameni înarmați aflați sub comanda unui *imperator*.

Însă inima acestei lumi era Roma. Capitala era amplasată exact în mijlocul Imperiului Roman.

Era un centru de putere, desigur, dar în același timp și un oraș bogat în cultură – literară, juridică, filozofică. Și mai ales un oraș cosmopolit, oarecum la fel ca New Yorkul sau Londra zilelor noastre. Aici puteau fi întâlnite persoane din culturi dintre cele mai diferite. În mijlocul mulțimii de pe străzi ne-am fi intersectat cu matroane opulente transportate de servitori cu lectica, medici greci, ofițeri de cavalerie gali, negustori din Orientul Mijlociu, sclavi germanici...

Roma devenise cel mai populat oraș de pe planetă: aproape un milion și jumătate de locuitori. Ceva nemaivăzut de la apariția pe Pământ a lui Homo Sapiens... Și totuși, cum de reușeau să-și ducă traiul cu toții laolaltă? Cartea de față își propune să descopere cum arăta viața de zi cu zi în Roma imperială, la momentul de maximă expansiune a dominației sale asupra lumii antice.

Viața a zeci de milioane de persoane de pe întinderea întregului imperiu depindea de cele hotărâte în capitală, la Roma. Și totuși, la rândul său, viața Romei de ce anume depindea? Ei bine, aceasta era rodul unei rețele complicate și complexe de raporturi între locuitorii săi. Un univers surprinzător și irepetabil în decursul istoriei, pe care îl vom cunoaște explorând o zi ca oricare alta. Să spunem așa: este o zi de marți de acum exact 1 901 ani...

Curând se vor ivi zorii...

Privirea-i fixează un punct îndepărtat la orizont, ca și cum ar fi absorbită de gândurile-i profunde. Lumina palidă a lunii dezvăluie un chip destins, alb ca laptele, cu un zâmbet abia schițat în colțul buzelor. Poartă o panglică în jurul frunții și are părul strâns la spate, însă câteva șuvițe rebele i se preling, malițios, pe umeri. O rafală neașteptată de vânt iscă un nor de praf în jur, însă părul nici măcar nu i se clintește. De altfel, nici n-ar putea-o face: este din marmură. Cum din marmură îi sunt și brațele dezvelite, și miile de falduri ale veșmintelor. Sculptorul care a cizelat-o a folosit o marmură deosebit de prețioasă, immortalizând în piatră una dintre divinitățile cele mai slăvite de romani. Este Mater Matuta, zeița fecundității, a începutului și a zorilor de zi. Statuia stă aici de mulți ani, pe impunătorul său pedestal de marmură, dominând răspântia unei străzi din cartier.

În jurul ei, doar întunericul, însă licărirea difuză a lunii ne dezvăluie existența, chiar înaintea brațelor sale de marmură, a unei străzi largi, pe marginile căreia sunt aliniat multe prăvălii. La această oră din noapte sunt închise cu obloane grele de lemn fixate în pardoseală și încuiate cu zăvoare robuste. Toate sunt amplasate la baza unor uriașe edificii cufundate acum în întuneric. Aceste siluete negre se află peste tot de

jur-împrejurul nostru, de parcă ne-am afla într-un canion, cu bolta înstelată deasupra capului.

Sunt construcții populare, așa-numitele *insulae*, similare blocurilor de locuit din zilele noastre, însă mult mai puțin confortabile.

Este surprinzătoare lipsa iluminatului în aceste clădiri, la fel ca și pe străzile întregii Rome, de altfel. Răspunsul este însă că, probabil, suntem prea obișnuiți cu beneficiile epocii noastre moderne. Pentru că, secole de-a rândul, la căderea întinericului, toate orașele din lume se cufundau pur și simplu în beznă, cu excepția rarelor felinare expuse de unele locante sau a opaițelor care luminau imaginile sacre, plasate de obicei în locuri strategice pentru trecătorii nocturni, cum ar fi la colțul străzii, la răscruți etc. La fel stau lucrurile și în Roma imperială. În întinericul nopții se încropește astfel „geografia” locurilor, grație acestor câteva „lumini” sau opaițurilor aprinse ici-colo, în case.

Un alt lucru surprinzător este liniștea din jur. Pe măsură ce înaintăm pe stradă, ne afundăm într-o liniște ireală. O acalmie tulburată doar de susurul apei într-o fântână de cartier, aflată la câteva zeci de metri de noi. Aspectul ei este simplu: patru dale groase de travertin formează un bazin pătrat, străjuit de o mică lespede. Strecurându-se cu greu prin fisura ițită între acoperișurile a două blocuri, razele piezișe ale lunii ne dezvăluie faptul că pe lespede este sculptat chipul unei divinități. Este Mercur, cu pălăria sa (*petasus*) înzestrată cu aripi: din gură îi țâșnește un fir de apă. Ziua, bat pe rând drumul până aici femei, copii sau sclavi dotați cu găleți de lemn în care cară acasă apa necesară treburilor zilnice. Acum însă, în jur e pustiu, singur susurul apei ținându-ne, discret, companie.

Curioasă, această liniște. Și, mai presus de orice, un eveniment rar. Într-adevăr, ne aflăm exact în inima unui oraș de un

milion și jumătate de locuitori. De obicei, noaptea este perioada de aprovizionare a prăvăliilor, cu zăngănitul cercurilor de fier ale roților de car răsunând zgomotos pe pavaj, cu urlete, nechezatul cailor și nelipsitele sudalme... Și totuși aceste zgomote se fac simțite vag, în depărtare. Un lătrat de câine le ține isonul. Roma nu doarme niciodată.

În fața noastră, strada se lărgște puțin, formând un fel de oază de lumină. Razele lunii scot în evidență rețeaua de dale de bazalt ce acoperă strada, asemenea carapacei pietrificate a unei uriașe broaște țestoase.

Puțin mai departe, în capătul străzii, ceva parcă-parcă se mișcă. O siluetă umană pare să șovăie, mai înaintează câțiva pași, apoi se clatină și, în sfârșit, se sprijină de un zid. Se vede treaba că e un chefliu. Murmură ceva neinteligibil și, legănându-se într-o parte și-n alta, o apucă pe o ulicioară. Cine știe când, și dacă, va ajunge acasă? Pentru că noaptea străzile Romei sunt la fel de periculoase ca un prădător de noapte: hoți, criminali și nenumărați răufăcători care n-ar ezita nicio secundă să împlânte cuiwa un pumnal în pântec, dacă simt că-i rost de un câștig facil. Dacă mâine va fi găsit în stradă cadavrul unui om, înjunghiat și depozitat de bunuri, vă spun sincer că ar fi foarte dificil de depistat asasinii într-un oraș atât de aglomerat și haotic.

Înainte să se facă nevăzut pe străduța întunecată, chefliul nostru se împiedică de o grămadă de zdrențe uitată parcă într-un ungher. Șuieră câteva înjurături printre dinți, apoi își continuă improbabilul traseu. În urma lui, grămada de zdrențe se mișcă – e vie. Este unul dintre numeroșii oameni fără adăpost care mișună prin capitală. Caută să-și odihnească oasele cumva. De mai multe zile trăiește sub cerul liber, după ce proprietarul odăii modeste în care locuia cu chirie l-a azvârlit în stradă. Și nu e singur: lângă el, o întreagă familie încearcă să-și încropească un culcuș mai

acătării, cu puținele lucruri luate cu sine. Roma se umple periodic de astfel de oropsiți ai sortii, mai cu seamă atunci când, la final de semestru, se reînnoiesc contractele de chirie. Mulți sunt cei care de azi pe mâine se pomenesc în stradă, pornind apoi în căutarea unui nou loc în care să doarmă și să-și ducă traiul modest.

Deodată, ne atrage atenția un zgomot cadențat. Mai întâi, urechea abia îl distinge, devenind însă din ce în ce mai bine definit. Ecoul reverberat din fațadele clădirilor masate una lângă alta ne împiedică să înțelegem exact dincotro provine. Zăngănitul brusc al unor zăvoare și razele pâlپâinde ale unor felinare ne dezvăluie ce se întâmplă: un rond de noapte. Este rondul așa-numiților *vigiles*. Cum i-am putea defini? Teoretic, ar putea fi considerați pompieri, dar judecând după controalele neîncetate pe care trebuie să le efectueze în scopul prevenirii incendiilor, se poate spune că au și atribuții de ordine publică.

Vigiles sunt militari, iar acest lucru este evident. Sunt nouă cu totul: opt recruți în regim de instrucție și un superior. Coboară în grabă scările unei clădiri masive cu porticuri. Au dreptul să intre aproape peste tot, cu scopul de a descoperi focare de incendiu, situații de risc sau improvizații ce pot genera tragedii.

Tocmai au terminat de efectuat o inspecție, iar superiorul le transmite celorlalți ceva. Ține felinarul înălțat deasupra capului ca să poată fi bine văzut de recruți: are o constituție masivă și trăsături dure, care se potrivesc de minune cu vocea sa aspră. Termină de explicat și-i fixează pentru ultima dată cu privirea pe *vigiles*, fulgerându-i cu ochii săi negri de sub viziera coifului de piele, apoi latră un ordin scurt și ceilalți se urnesc în pas de marș. Un marș cu un ritm exagerat de cadențat, tipic pentru cei proaspăt deprinși cu instrucția militară. Superiorul îi privește o vreme cum se îndepărtează, apoi scutură din cap și-i urmează.

Zgomotul de pași scade treptat în intensitate, până când, într-un târziu, este acoperit de susurul apei din fântână.

Privind în sus, constatăm că bolta cerească și-a schimbat înfățișarea. Este tot întunecată, însă stelele nu se mai zăresc. Ca și cum un văl nevăzut, imperceptibil acoperă încet-încet orașul, vrând parcă să-l despartă de bolta înstelată. În doar câteva ore va începe o nouă zi. Însă va fi o dimineață diferită de celelalte, aici, în capitala celui mai puternic imperiu al Antichității.

CURIOZITĂȚI

Numerele Romei, Cetatea eternă

Suntem în secolul al II-lea d.H., iar Roma se află la apogeul splendorii sale. Este momentul cel mai prielnic pentru a o vizita. În concordanță cu imperiul a cărui capitală este, orașul a atins maxima sa întindere teritorială, acoperind o suprafață de 1 800 de hectare, cu un perimetru total de 22 de kilometri. Și asta nu e tot. Numără între un milion și un milion și jumătate de locuitori (după unele estimări, chiar două milioane, aproape cât numărul locuitorilor din epoca modernă a metropolei!). Este cel mai populat oraș de pe întreaga planetă și din toată perioada Antichității.

În realitate însă, acest *boom* demografic și locativ nu trebuie să ne mire: de generații, Roma se află într-o continuă expansiune. Fiecare împărat și-a adus propria contribuție la înfrumusețarea orașului cu noi edificii și monumente, schimbându-i treptat chipul. Alteori însă, chipul Romei s-a schimbat în mod brusc și radical, din cauza frecventelor incendii din epocă. Această transformare a Romei va continua secole de-a rândul, rezultatul fiind acela că orașul avea să devină, încă din Antichitate, un veritabil și splendid „muzeu” de artă și arhitectură în aer liber.

Din acest punct de vedere, este impresionant să parcurgem lista cu clădiri și monumente alcătuită pe vremea împăratului Constantin. Desigur, n-o vom cita pe de-a-ntregul, însă chiar și dacă ne limităm doar la operele principale, tot rămânem perplecși, ținând cont că orașul de atunci avea o suprafață mult mai mică decât actuala Romă...

- 40 de arcuri de triumf;
- 12 foruri;

- 28 de biblioteci;
- 12 bazilici;
- 11 terme mari și aproape 1 000 de băi publice;
- 100 de temple;
- 3 500 de statui din bronz ale unor personalități ilustre și 160 din aur sau fildeș înfățișând diverse zeități, tuturor acestora adăugându-li-se 25 de statui ecvestre;
- 15 obeliscuri egiptene;
- 46 de lupanare;
- 11 apeducte și 1 352 de fântâni publice;
- două circuri pentru cursele de care (cel mai mare, *Circus Maximus*, poate găzdui 400 000 de spectatori);
- două amfiteatre pentru luptele de gladiatori (cel mai mare, *Colosseum*, are între 50 000 și 70 000 de locuri);
- patru teatre (cel mai mare, *Theatrum Pompeium*, avea 25 000 de locuri);
- două *naumachiae* (lacuri artificiale dedicate întrecerilor acvatice și simulării bătăliilor navale);
- un stadion pentru întreceri atletice (*Stadium Domitiani*, cu 30 000 de locuri).

Și așa mai departe.

Dar spațiile verzi? Ei bine, este pur și simplu incredibil să descoperim că acest oraș înșesat cu monumente și clădiri nu era deloc lipsit de vegetație. Vegetația ocupa circa un sfert din suprafața Romei, respectiv 450 de hectare de grădini publice și private, păduri sacre, peristiluri ale caselor de patricieni etc.

O curiozitate. Care era adevărata „culoare” a Romei? Ce tonalități ne-ar fi atras atenția dacă am fi admirat de departe orașul? Probabil că existau două culori dominante: roșul acoperișurilor din țigle (plăci de *terracotta* sau lut ars) și albul viu al fațadelor de clădiri și al marmurei din care erau construite

templele. Ici și colo, în această mare de țigle roșiatice, am fi remarcat și câteva acoperișuri în nuanțe verzi-aurii, strălucind în soare: erau acoperișurile din bronz aurit ale templelor și ale edificiilor imperiale. Oxidându-se în timp, căpătau o patină verzuie. Desigur, ne-ar fi captat atenția și statuile aurite posate în vârful coloanelor sau al templelor care dominau orașul cu înălțimea lor. Alb, roșu, verde și auriu: iată culorile Romei.